

A SÜLYI SZENT ANNA-KÁPOLNA ALAPÍTÁSA (1521)¹

FOUNDATION OF THE SAINT ANNE CHAPEL IN SÜLY (1521)

Csiba Balázs

Comenius Egyetem BTK Levéltár Szak és Történeti
Segédtudományok Tanszék, Pozsony, Szlovákia
balazs.csiba@gmail.com

ÖSSZEFOGLALÁS

A tanulmány a sülyi Szent Anna-kápolna (Pozsony megyei község, ma szlovákiai Šul'any) történetéhez nyújt eddig ismeretlen információkat. A korábbi szakirodalom szerint a kápolna a 14. században épült, alapítási oklevelét azonban csak két évszázaddal később, 1521. július 30-án adták ki. II. Ulászló király a falut Erdőskereki Acél István kamarásnak, Zaránd megyei nemesnek adományozta 1504 körül, aki nek a következő évtizedben itt volt a rezidenciája, amely valószínűleg 1514 végén a pozsonyi vár várkastélya lett. A szóban forgó kápolna alapítója is, építése feltehetően 1521-ben történt.

Abstract

The study provides so far unknown information to the history of the Saint Anna Chapel in Süly (a village in Pozsony county, today Šul'any in Slovakia). According to previous literature, the chapel was built in the 14th century, however its foundation charter was issued only two centuries later, on 30th July 1521. King Ulászló II donated the village to his chamberer István Acél from Erdőskereki, a noble man from Zaránd county, around 1504, who made here in the next decade his residence and probably at the end of 1514 became the castellan of Pozsony castle. He is also the founder of the chapel in question and its construction took place presumably during 1521.

Kulcsszavak: Szent Anna kápolna, Süly, Erdőskereki Acél István, Pozsony

¹ A tanulmány elkészítését az NKFI K 134690. számú projekt támogatta. Szeretnék köszönetet mondani Neumann Tibornak a tanulmányom megírása során nyújtott segítségéért és hasznos tanácsaiért!

DOI: 10.54231/ETSZEMLE.2021.4.8

Keywords: Saint Anne Chapel, Süly (Šul’any), István Acél from Erdőskereki, Pozsony county

A pozsonyi káptalan (legkésőbb) 1499 óta vezetett, örökvallásokat rögzítő jegyzőkönyvei, amelyekbe a késő középkorban a kiállítandó oklevelek fogalmazványait írták, számos „kincset” rejtenek a történelemkutatás számára. Ezek közé sorolandó az Erdőskereki Acél István pozsonyi várnagy kérésére 1521. július 30-án bejegyzett beszámoló a csallóközi Süly faluban (Pozsony megye) felépített Szent Anna-kápolna, ma templom alapításáról,² amelyről a szak- és ismeretterjesztő irodalomban azt olvashatjuk, hogy a 14. század első felében épült.³ Az eset újra bebizonyítja, hogy a történészeknek munkájuk során elsősorban írott forrásokra kell hagyatkozniuk.

Tanulmányomban a kápolna alapítását és annak bizonyos körülményeit igyekszem bemutatni három fejezetben. Az elsőben azt tárgyalom, hogyan került a Zaránd megyei Erdőskerekiről származó Acél István Pozsony megyébe. A másodikban arra keresem a választ, mikor és hogyan szerezte meg Sülyt, végül az alapító-oklevél tartalmát vázolom. Szövegét függelék formájában csatolom tanulmányomhoz. Jóllehet azt a pozsonyi káptalan középkori jegyzőkönyveinek modern forrásközlés formájában való kiadása⁴ is tartalmazni fogja, mivel roppant értékes forrás, véleményem szerint több figyelmet érdemel.

Erdőskereki Acél István

Személye ugyan nem ismeretlen a szakirodalomban,⁵ de életének és pályafutásának alapos feldolgozásával még adós a történelemtudomány. Helyhiány miatt itt csupán a tanulmányom szempontjából fon-

² Slovenský národný archív (Szlovák Nemzeti Levéltár, továbbiakban: SNA), Hodnoverné miesto Bratislavská kapitula (Pozsonyi káptalan hiteleshelyi levéltára, továbbiakban: HmBk), Autentický protokol (továbbiakban: Prot.) V/1. 492–493. A kétkötetes jegyzőkönyv (1514–1539) a Magyar Nemzeti Levéltár Diplomatikai Fényképgyűjteményében (továbbiakban: DF) egyelőre nem elérhető.

³ *Ipolyi Arnold*: Csallóköz műemlékei. Pozsony, 1994. (Csallóközi Kiskönyvtár) 270–271. (a jegyzetet Húshegyi Gábor írta). Súpis pamiatok na Slovensku I, A–J. Szerk. Harminc, Ivan et alii. Bratislava, 1967. 436.

⁴ A második legrégebbi jegyzőkönyv kiadása már elkészült: Autentický protokol Bratislavskej kapituly II (1504 – 1513). (továbbiakban: APBK II.) Szerk. Csiba Balázs. Bratislava, 2021. (Documenta Posoniensia IV)

⁵ A teljesség igénye nélkül néhány cím: *Fógel József*: II. Lajos udvartartása (1516–1526). Bp., 1917. 39. *Majorossy Judit*: Egy tekintélyes pozsonyi polgár: Friedrich Voyt († ca. 1521). In: *Redite ad cor. Tanulmányok Sahin-Tóth Péter emlékére*. Szerk. Krász Lilla és Oborni Teréz. Bp., 2008. 482.

tosabb Pozsony megyei tevékenységét ismertetem, azt is csak nagyvonalakban. Acél a Jagelló-királyok egyik leghűségesebb emberének tekinthető. Neve a palotások között már az Ernuszt-féle számadáskönyvben (1494–1495) előfordul,⁶ és később is nevezik őt a források kamarásnak. Pozsony megyei vonatkozásban 1504-től kezdődően bukkan fel az oklevelekben, főleg királyi adományok kapcsán, amelyeket rendre az akkori pozsonyi préposttal, Sánkfalvi Miklóssal (1500–1513)⁷ közösen szerzett.⁸ Tartósnak mondható itteni jelenlétéről azonban csak a 1510-es évek derekától beszélhetünk. Ez szoros összefüggésben áll azzal a körülménnyel, hogy ekkortól pozsonyi várnagyként (is) tevékenykedett. Lássuk, milyen adatok állnak rendelkezésünkre hivatalviselésének kezdetével kapcsolatban.

II. Ulászló 1515. március 2-án parancsba adta Bornemissza János pozsonyi ispánnak és Acél István királyi kamarásának, aki egyben Bornemissza tisztartója a pozsonyi várban (*officiali vestro in ipso castro nostro Posoniensi constituto*), hogy a pozsonyi prépostnak és káptalannak járó vereknyei vám tizedét tartsák tiszteletben.⁹ Bár a parancslevél nem nevezi Acélt egyértelműen pozsonyi várnagynak, aligha lehet másként értelmezni a fent idézett szövegrészletet.¹⁰ Ulászló a pozsonyiakat Bornemissza ispáni kinevezéséről 1514. december 17-én értesítette, és tudjuk, hogy az újdonsült ispán a várat december 30-án vette át.¹¹ Még ezek előtt, november

⁶ *Neumann Tibor*: Registrum proventuum regni Hungariae. A Magyar Királyság kincstartójának számadáskönyve (1494–1495). (Magyar Történelmi Emlékek, Okmánytárak) Bp., 2019. 881., 1944. és 1997. tételek.

⁷ *Köblös József*: Az egyházi középréteg Mátyás és a Jagellók korában. (A budai, fehérvári, győri és pozsonyi káptalan adattárával.) (továbbiakban: *Köblös*, 1994.) Bp., 1994. (Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok, 12.) 466–467. Később váci prépost is volt, vö. *C. Tóth Norbert*: A váci székeskáptalan archontológiája 1378–1526. In: *Studia Comitatus*, Új folyam 2. Szentendre, 2016. 11. Még 1518-ban is az (SNA, HmBk Prot. V/1. 254–255.), végrendeletét 1520-ban említik (uo. 411–412.).

⁸ Ezek felsorolásától most eltekintek. Ahogy alább látni fogjuk, valószínűleg ekkor szereztek meg Sülyt.

⁹ DF 228406. Az ügygel kapcsolatban lásd még: DF 228230.

¹⁰ Hasonló megfogalmazásokra később is van példa. II. Lajos 1519. évi oklevelében: „egregii Stephani Aczel de Sewl castellani sew officialis castri nostri Posoniensis” (Magyar Nemzeti Levéltár Diplomatikai Levéltár [továbbiakban: DL] 47271.), vagy Bornemissza 1526. évi levelében: „ad Stephanum Aczel officialem nostrum” (DF 243603.).

¹¹ *C. Tóth Norbert – Horváth Richárd – Neumann Tibor – Pálosfalvi Tamás*: Magyarország világi archontológiája, 1458–1526. I. Főpapok és bárók. (továbbiakban: Arch. 1458–1526. I.) Bp., 2016. (Magyar Történelmi Emlékek. Adattárak) 128. Meg kell jegyezni, hogy említik a Bornemissza kinevezé-

11-én a király azt írta Pozsony városának, hogy Podmanicki János ispán (1510–1514)¹² meghalt, ezért már kiválasztotta egyik emberét (*alium quempiam hominem nostrum delegimus*) a vár őrzésére (*ad conservacionem eiusdem castris*), valamint parancsba adta a jelenlegi várnagynak (tehát Podmanicki emberének), hogy jelenjen meg előtte a vár visszaadásáról szóló parancs meghallgatására (*ut ad nos veniat commissionem restituendi castris coram auditurus*). Addig a pozsonyiaknak kell ügyelniük a várra, illetve annak tartozékaira és jövedelmeire (*victualia et ingenia in castro integre preter omnem dissipationem conserventur usque ad tempus occupationis*), vagy másképp mondva: meg kell akadályozniuk a leköszönő várnagy részéről „várható” visszaéléseket.¹³ Az említett december 17-i levelében pedig a király arra utasította a várost, hogy két polgára legyen jelen, amikor Podmanicki emberei átadják a várat Bornemissának. Ő (szintén levélben) lényegében ugyanazt kérte (magát még csak budai várnagynak nevezve) a pozsonyiaktól négy nappal később: ketten legyenek jelen, a várat familiárisának (a későbbi pozsonyi ispánnak), Kerecseni Szalai Jánosnak kell átadni, s erről majd tegyenek neki jelentést (*singula nobis rescribere velitis*), biztosítva őket afelől, hogy kedvességük nem marad viszonzás nélkül (*nos enim de omni vestra diligencia et apud regiam maiestatem et dominos omni favore et benivolencia prosequi curabimus*).¹⁴

A felsorolt források alapján a pozsonyi vár 1514. december 30-án került Bornemissza János birtokába, és ő nevezte ki Acél Istvánt várnagynak, valószínűleg a király tanácsára vagy parancsára. Elképzelhető, de nem bizonyítható, hogy az 1514. november 11-i levélben említett, bizonyára a királyi udvarhoz tartozó ember alatt is Acélt kell érteni. Az ügygel kapcsolatban még két forrásra kell felhívnom a figyelmet. Egy 1514. augusztus 10-i keltezésűnek tűnő oklevél Acélt már várnagynak mondja, de ez tévedésnek tudható be.¹⁵ A másik már

séről szóló királyi levelet („magnificum Iohannem Bornemizza castellanum castris nostri Budensis in comitem Posoniensem prefecimus”), de jelzete (DF 241128.) nincs feltüntetve. Továbbá az 1514. november 27-i dátummal hivatkozott Pozsony megye oklevele (DL 90426.), amelynek intutáliójában Bornemissza (budai várnagy és) pozsonyi ispán szerepel, valójában 1515. november 26-án (Szent Katalin ünnepe utáni hétfőn) kelt, akárcsak két másik oklevél (DL 62016-7.).

¹² Arch. 1458–1526. I. 127.

¹³ DF 243386.

¹⁴ DF 243387.

¹⁵ A pozsonyi káptalan 1517. augusztus 10-i okleveléről van szó, amelyről 1802-ben készítettek másolatot (DF 285424.), de nem az oklevél tisztázata (DL 60044.), hanem a káptalan jegyzőkönyvi bejegyzése alapján (SNA, HmBk, Prot. V/1. 102–103.). Abban az évszámokat többnyire arab számok-

több magyarázatot igényel. 1515. január 2-án a pozsonyi káptalan előtt Ekecsi Nagy Albert özvegye, Ilona és Bagyagy Ambrus elismerték, hogy Tersánszki (*Tarssanczky*) Gáspár pozsonyi várnagy fia, György, a vereckyei rév vámszedője kifizette nekik a fogott bírók által 40 forintban megállapított vérdíjat Ilona fia, Nagy Mátyás megöléséért.¹⁶ Jóllehet a forrás fogalmazása szerint Gáspár ekkor még mindig bírta a várnagyságot, véleményem szerint ez nincs összhangban a valósággal, ugyanis – amint látni fogjuk – ő Podmanicki embere volt. Mindazonáltal az emberölés az ő várnagysága idején történt, talán ezért nevezi őt az oklevél *castellanus*nak. (Az írnök vagy még nem tudta, hogy már nem várnagy, vagy csak elfelejtett utalni arra, hogy korábban töltötte be a tisztséget.) Április 23-án Gáspár (itt *Tarsoski de Nadasd*) és György az említett tisztségek egykori viselőiként bukkannak fel.¹⁷ Nádasdi Gáspárról tudjuk, hogy a pozsonyi várnagy tisztségében egyelőre ismeretlen időben közvetlenül – szintén Podmanicki emberét – Illésházi György alispánt és várnagyot váltotta.¹⁸

Acél István tehát legkésőbb 1515. március 2-án, de a hivatkozott forrás tartalma alapján vélhetően akkor már egy ideje – elképzelhető, hogy 1514. december 30. óta – pozsonyi várnagy volt. Ebben a tisztségben egészen a Mohácsi csatáig megmaradt, ahova Pozsony megye csapatát vezette és amelyben halálát lelte.¹⁹ Új funkciója és feladatköre megkövetelte, hogy szinte állandó jelleggel Pozsony megyében tartózkodjon, ám továbbra is fenntartotta a kapcsolatot a királyi udvarral. Láthattuk, hogy II. Ulászló 1515-ben kamarásnak nevezte, és ilyen minőségben később is van rá adatunk.²⁰ Sőt 1521-

kal jelölték, és az akkor használt hetest (amely jobban hasonlít a mai négyes-re) tévesztette össze a másoló.

¹⁶ SNA, HmBk, Prot. V/1. 52–53.

¹⁷ DF 228232.

¹⁸ Maga Nádasdi Gáspár vallotta ezt („Georgium Illyes in officiolatum castellanus Posoniensis immediate successisset“) egy 1519. évi tanúvallatás során. DL 103126., vö. *C. Tóth Norbert – Horváth Richárd – Neumann Tibor – Pálosfalvi Tamás – W. Kovács András: Magyarország világi archontológiája, 1458–1526. II. Megyék.* (továbbiakban: Arch. 1458–1526. II.) Bp., 2017. (Magyar Történelmi Emlékek. Adattárak) 190. Illésházi 1509 és 1512 között és 1525-ben mutatható ki alispánként.

¹⁹ Július 13-án már „ad bellum contra Thurcas profecturus“ (SNA, HmBk Prot. V/2. 42.), vö. *Kalous, Antonín: Elfeledett források a mohácsi csatáról. Antonio Burgio pápai nuncius jelentései és azok hadtörténeti jelentősége.* In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 2007. 2. sz. 612.

²⁰ 1519-ben: DF 225934. és A pannonthalmi konvent hiteleshelyi működésének oklevéltára IV. (1500–1526). Szerk. Dreska Gábor. Győr, 2013. 194. 1520-ban: SNA, HmBk Prot. V/1. 332–333.

ben II. Lajos tanácsosának és pozsonyi harmincadosnak nevezte.²¹ Ezek mellett 1517-ben, 1519-ben, 1524-ben és 1525-ben²² pozsonyi alispánként is feltűnik a forrásokban, ami elvileg nem lenne meglepő, de röviden mégis ki kell térnünk erre a funkcióra.

Pozsony megyében rendszerint a pozsonyi vár várnagya egyszerűen alispán is volt, bár akadtak kivételek. Amint azt már tudjuk, Illésházi György mindkét funkciót betöltötte, ám Nádasdi Gáspár esetében csak a várnagság átvételére rendelkezünk adattal. Abból kiindulva, hogy 1513-ban Bakai Vas Ferenc viselte az alispáni címet,²³ Nádasdi valószínűleg nem volt alispán. Úgy vélem, hasonló a helyzet Acél esetében is. Egyrészt azért, mert 1516 és 1522 között Pókateleki Kondé Mihály viszonylag gyakran szerepel alispánként, és 1525-ben Illésházi is visszatért egykori tisztségébe.²⁴ Ez alapján legalább azt a következtetést kell levonnunk, hogy 1515 és 1526 között Acél mellett működött még egy alispán. Meg kell azonban jegyezni, hogy Acél alispáni említése egyetlen esetben sem Pozsony megye kiadványából származik. Érdeemes megvizsgálni azt is, mi van, ha Acél és egy másik alispáni címmel rendelkező személy egy és ugyanazon forrásban bukkan fel. Szerencsés módon rendelkezésre áll egy ilyen eset, és azt érdemes alaposan szemügyre venni. 1517. június 21-én (a fent említett oklevél) a pozsonyi káptalan és Szentgyörgyi Péter országbíró megegyeztek abban, hogy egy Loka nevű szigettel és más birtokokkal kapcsolatos peres ügyeiket fogott bírók, köztük Acél István pozsonyi alispán döntésére bízzák.²⁵ Ugyanazon év vége felé, október 26-án az ügy folytatásában kiállított oklevélben az írnok az Acél neve mellett álló *vicecomes* szót mindenhol javította *castellanus castri nostri Posoniensis*-re, még a június 21-i oklevél átírt szövegében is.²⁶ Sőt az 1519. évi átírásban már eredendően várnagyot írtak.²⁷ Ennek oka szerintem abban keresendő, hogy a fogott bírókkal Kondé Mihály alispán is, akinek a címét nem javították, közreműködött. Ebből azt vonhatjuk le, hogy kettejük közül Kondé volt a tényleges (a megye közös-

²¹ DF 241202. és DL 23510. (A király nevében átveszi Dévény várát Szentgyörgyi és Bazini Ferencről és Farkastól). A harmincadosi funkcióra lásd: DL 106913.

²² 1517: DF 227879. 1519: DF 227877., vö. DF 227334. 1524: Archivum Familiae Motešický. Stredoveké listiny z archívu Motešickovcov. Szerk. Marek, Miloš. Kraków, Trnava, 2010. (Fontes rerum Slovacarum II.) 336. 1525: A Perényi család levéltára, 1222–1526. Közzéteszi: Tringli István. Bp., 2008. 853. sz.

²³ APBK II. 466. sz.

²⁴ Arch. 1458–1526. II. 191.

²⁵ DF 227879.

²⁶ DF 227800.

²⁷ DF 227801.

sége által megválasztott?) alispán. Legutóbb Acél alispáni címével kapcsolatban Neumann Tibor így fogalmazott: „Szinte olyan, mintha Acél ritkán említett *vicecomes* megnevezése nem is megyei tisztség lenne, hanem a bárói tisztséget jelentő pozsonyi ispáni cím helyettesítéértették rajta.”²⁸ Véleményem szerint rátapintott a lényegre, azonban közelítsük meg a problémát Acél és Bornemissza viszonya felől is.

1523. december 26-án Acél a pozsonyi káptalan előtt elismerte, hogy egykori titkára és servitora, Mátyás deák, aki „plura officia, videlicet tricesimas, decimas, salium cameras, dicas regias et castrorum regimina ab eodem Stephano Aczel tenuisset”, és ezekről először Bornemisszának, majd „ipsi Stephano Aczel vices eiusdem domini Iohannis Bornemizza in dictis officiis gerenti” becsületesen elszámolt.²⁹ Az oklevél bepillantást enged abba a feladatkörbe, amelyet Bornemissza Acélra bízott. Láthatjuk, hogy a megyei törvényszéken való bíraskodás nem tartozott azok közé. Bizonyára azért, mert az alispán reszortja volt.³⁰ Az idézett oklevél azt is elárulja, hogy Acél bizonyos feladatokat helyetteseire vagy beosztottjaira bízott. Mátyás deákon kívül ismerünk másokat is. Egy 1520. évi oklevél szerint Gorsásősi Méreg János (Acél rokona) „hic Posonii apud egregium Stephanum Aczel de Kereky castellanum castris Posoniensis in servicio constitueretur”.³¹ 1522-ban Szilasi Acél Pétert (szintén Acél rokonát)³² és 1526-ban Örkényi Sebestyént³³ alvárnagyként említik a források.

Süly Acél István birtokában

Acél az alapító-oklevélben rögzített elmondása szerint Sülyt a királytól kapta adományul. Sajnos az erről szóló oklevelet nem sikerült fel-

²⁸ Neumann Tibor: Alispánválasztás a középkor végi Magyarországon. In: Századok, 2021. 1. sz. 106., 25. jz.

²⁹ SNA, HmBk Prot. V/1. 696–697.

³⁰ Kondé Mihály megyei törvénykezésben való részvételére lásd pl. Az Olgyay család levéltárának oklevelei, 1469–1526. Szerk. Csiba Balázs. In: Fons, 2020. 3. sz. 224.

³¹ SNA, HmBk Prot. V/1. 380–381.

³² SNA, HmBk Prot. V/1. 552–553. Korábban, 1519-ben Acél gelei officiálisként említik (DL 47281.), 1528-ban dévényi várnagy (SNA, HmBk Prot. V/2. 211.). Nem keverendő össze Szilasi Péter pozsonyi kanonokkal (1510–1521). *Köblös*, 1994. 474.

³³ Minden bizonnyal 1526 nyarán helyettesítette Acélt, aki a törökök ellen indult, mert szeptember 9-én Ákosházi Sárkány Ferenc afelől nyugtatta őt, hogy Sárkány Ambrus familiárisai, Aranyosi Csóka Gáspár lednicei és Előtejadi Keresztes Lukács éberhardi várnagyok által nála megőrzésre elhelyezett 4000 forintot és más tárgyakat visszaadta neki. SNA, HmBk Prot. V/2. 49–50., vö. uo. 57–58.

lennem, de az adományozás idejét egy viszonylag rövid időszakra szűkíthetjük le. Ehhez azonban először meg kell ismernünk négy oklevél tartalmát, amelyek első pillantásra meglehetősen kaotikus képet festenek. 1503. június 1-én Doborgazi János fia, Dénes, aki Sülyi András fia, Máté leányától, Anasztáziától született, iktatást kért az említett András dédunokájának, Mátyásnak (apja Márton, nagyapja Mihály) birtokrészeibe, amelyek Dénest zálogjogon illettek meg. Ez hat nappal később sikeresen megtörtént, többek között Sülyi Húsvét Sebestyén és mások jelenlétében.³⁴ 1505. január 7-én az említett Sülyi Mátyás özvegye, Erzsébet a pozsonyi káptalan előtt arra panaszkodott, hogy ugyan Acél István kamarás a nádor parancslevelével felszólította őt a férje sülyi birtokaiból hozomány és jegyajándék fejében járó pénzüsszeg átvételére, de Acél csak 20 forintot volt hajlandó kifizetni.³⁵ Augusztus 28-án már azt vallotta, hogy Sánkfalvi Miklós pozsonyi prépost és Acél ez ügyben 120 forinttal kielégítették őt. Megtudjuk azt is, hogy Mátyás örökös nélkül hunyt el, és birtokrészét Sánkfalvi és Acél királyi adomány címén bírják.³⁶ Nem sokkal később, november 3-án Bolti János deák Acél nevében a következőket panaszolta el a pozsonyi káptalan előtt. A magvaszakadt Sülyi Prokátor Dénes sülyi birtokrészét a király Sánkfalvinak és Acélnak adományozta, akiket már beiktattak annak birtokába, és Sárkány Ambrus pozsonyi ispán felszólította Dénes özvegyét, aki már a Sülyön lakó Lukács felesége, hogy hagyják el a birtokot (*de dicta porcione possessionaria exirent vacuumque possessionem dimitterent*). Ezt meg is tették, ám Lukács és testvére, Sebestyén azt erőszakkal újra elfoglalta.³⁷

A fenti oklevelekben említett Sülyi Mátyás a sülyi nemesek utolsó tagja. A család genealógiája a 14. század elejéig visszavezethető, de ennek ismertetésétől most eltekintek. Fontosabb kihangsúlyozni azt, hogy az itteni nemesek csak a falu felét birtokolták, a másik fele a királyé volt.³⁸ Sülyi Mátyás 1487-ben testvéreivé fogadta

³⁴ DF 226138.

³⁵ APBK II. 46. sz.

³⁶ APBK II. 89. sz.

³⁷ APBK II. 101. sz.

³⁸ 1459-ben Mátyás király Szentgyörgyi és Bazini János gróf kérésére visszaadta familiárisainak, Sülyi Mártonnak és Dénesnek Süly felét (*medietatem possessionis Swel*), amelyet még felmenőjüktől örököltek, de „prefatus condam avus ipsorum ad quendam exercitum alias sub pena occupacionis possessionum generaliter in hoc regno nostro instauratum ire neglexisset, vivente adhuc eodem avo ipsorum per comites Psonienses ad castrum nostrum Psoniense occupata fuisse et eciam nunc ad idem castrum occupative teneri asseritur.“ Archív mesta Bratislavy, Magistrát mesta Bratislavy, zbierka listín a listov (Pozsony város levéltára) 3268.1. (az oklevél a DF-ben nem található). A falu másik, királyi kézen lévő felére (bár erre a források általában nem

Haraszi Gergelyt és Ferencet, nekik adományozva sülyi birtokait, egészen pontosan egy nemesi és 12 jobbágytelket, azzal a feltétellel, hogy élete végéig el kell őt tartaniuk, és ha magtalanul halna meg, birtokai teljes joggal rájuk szállnak.³⁹ A szerződéshez a király a következő évben a hozzájárulását adta, és elrendelte a Harasziak birtokba iktatását is, ami azonban Dercsikai János felesége, Margit, valamint Doborgazi Prokátor János fiai, Mátyás és Dénes tiltakozása miatt megghiúsult.⁴⁰ Úgy tűnik, a Harasziak a későbbiekben sem tudták érvényesíteni a jogukat, ugyanis láthattuk, hogy Mátyás magtalan halála után birtokai a koronára szálltak. Azonban előtte még elzálogosította azokat Doborgazi János fiának, Dénesnek, aki azonos a fent említett 1488. és 1503. évi iktatásokban szereplő Prokátor Dénessel. Annak a Doborgazi János deák érseki nemesnek⁴¹ volt a fia, aki a 15. század közepén gyakran szerepel jogi képviselőként.⁴² Innen származik a Prokátor ragadványnév (ti. a latin *procurator* szóból), amelyet fiai megörököltek.

A felsorolt adatok alapján tehát a következőket mondhatjuk el. Sülyi Mátyás valamikor a 15. és 16. század fordulóján⁴³ magtalanul meghalt. Birtokaiba 1503. június 6-án zálogjogon bevezették Prokátor Dénest, aki ezután nem sokkal szintén örökös nélkül távozott az élők sorából. A koronára háramlott javakat Sánkfalvi prépost és Acél kamarás kérték és kapták adományul, birtokba iktatásuk is sikeresen megtörtént. Rendezniük kellett még Mátyás özvegyének, Erzsébetnek hozományát és jegyajándékát, valamint felszólítani Dénes nevén nem említett özvegyét és újdonsült férjét, Lukácsot, hogy hagyják el a birtokot. Süly adományozása ezek alapján 1503. június 6-a (Süly még Prokátor Dénes birtokában) és 1505. január 7-e (a kedvezményezettek ekkor már Erzsébettel egyezkedtek) közé tehető, de nagy valószínűséggel 1504-ben került rá sor. Tudjuk azt is, hogy Lukács és

utalnak), lásd pl. Zsigmondkori Oklevéltár X. (1423). Szerk. C. Tóth Norbert. Bp., 2007. (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 43.) 131. sz. Ez az 1440-es évek „zavaros időiben” gyakran képezte királyi adományok tárgyát, de ez témánk szempontjából lényegtelen.

³⁹ DF 266539.

⁴⁰ DF 226137.

⁴¹ A doborgazi (esztergomi) érseki nemesekre lásd *Csiba Balázs: Genealógia predialistov z Dobrohošťa do začiatku 15. storočia*. In: *Ingenii laus*. Szerk. Benková, Eva – Púčik, Marek. Bratislava, 2017. 189–206.

⁴² Például 1436-ban Bazini Péter özvegyét, Hedviget és fiát, Imrét (DL 61510.), 1450-ben Bazini Györgyöt és fiait (Sopron vármegye története, Oklevéltár, Második kötet 1412–1653. Szerk. Nagy Imre. Sopron, 1891. 350.), 1452-ben Pozsony várost (DF 242403.) képviselte.

⁴³ 1491 májusában még életben volt. SNA, HmBk 1-5-22. (a DF adatbázisban nincs).

testvére, Sebestyén jogtalanul újra elfoglalták a birtokot. Valószínűleg ezzel a hatalmaskodással áll összefüggésben az, hogy Sánkfalvi és Acél 1506. február 19-én – többek között – sülyi Húsvét(i) Lukácsot a király elé akarták idéztetni.⁴⁴

Süly 16. század eleji birtokviszonyaihoz még két megjegyzést kell fűznünk. Először is azt, hogy Mátyás három sülyi jobbágytelkét sülyi Gróf Miklós (bizonyára jobbágy) bírta zálogjogon, és ezeket Sánkfalvi és Acél 1508-ban váltották ki.⁴⁵ Ezzel bizonyára Mátyás összes birtoka a kezükben összpontosult, és a királyi adomány feltehetőleg az egész falura, tehát a király részére is vonatkozott, ugyanis a későbbi oklevelek Acélt mondják a teljes falu birtokosának. (Sánkfalvi bizonyára átengedte neki itteni birtokjogát.) A másik megjegyzés az, hogy Sülyi Mátyás birtokait 1512-ben Nagylucsei Dóci Ferenc és testvére, László kérték és kapták adományul II. Ulászlótól.⁴⁶ Mivelhogy ezzel – finoman szólva – jócskán elkéstek, minden arra utal, hogy nem tudták a javakat birtokba venni. Erről árulkodik az a tény, hogy amikor a Nagylucseiek 1516-ban felosztották Pozsony megyei birtokaikat, Sülyről nem tettek említést.⁴⁷

Acél István – a jómódú nemesekre jellemző módon – hangyaszorgalommal igyekezett növelni birtokállományát nemcsak Pozsony, hanem Nyitra, Bars és Komárom megyékben is. Ennek ellenére Süly mégis – kis túlzással azt mondhatnánk, hogy – a szívéhez nagyon közel állt, aminek elsősorban gyakorlatias, de akár szubjektív okai is lehettek. Érdemes kihangsúlyozni, hogy Süly Duna menti település, tehát innen Pozsony és Buda jól megközelíthető. Tudjuk azt is, hogy gyakran itt tartózkodott, sőt lakott. 1514. szeptember 18-án a pozsonyi káptalan Acél sülyi házához (*ad possessionem Sywl ... consequenterque domum et curiam habitacionis prefati Stephani Aczel*) küldte két kanonokát, mert felesége, Erzsébet vallomást szeretett volna

⁴⁴ DF 227312. Talán azért nem történik Lukácsról említés a parancslevél háttoldalára írt, az idézéssel kapcsolatos feljegyzésben, mert lévén jobbágy (az 1505. évi panaszban *providusként* említik), ügyét nem a király előtt kellett elintézni. A jelek szerint az 1503. évi iktatásnál jelen lévő Húsvét Sebestyén Lukács testvére volt.

⁴⁵ APBK II. 172. sz. Gróf Miklós itt *providus* jelzővel szerepel, 1494-ben bizonyára a Nagylucseiek jobbágya, vö. DL 20408. Az adat abból a szempontból érdekes, hogy Prokátor Dénes 1503-ban Sülyi Mátyás összes birtokába (*totalium porcionum possessionariorum*) kért iktatás, ami ezek szerint nem felel meg teljesen a valóságnak. Az 1488. évi adatot alapul véve, itt egy nemesi és kilenc jobbágytelekről lehetett szó.

⁴⁶ DL 22334.

⁴⁷ SNA, HmBk Prot. V/1. 195–196. A birtokosztály létrejöttében Acél is közreműködött, tehát az 1512. évi adomány miatti esetleges nézeteltéréseket valószínűleg békés módon elrendezték.

tenni, de még gyermekágyában feküdt (*in lecto puerperii decumbentis*), ezért nem tudott személyesen megjelenni a káptalan előtt.⁴⁸ Acél 1517. június 27-én Balbi Jeromos pozsonyi prépostól 200 forintot vett kölcsön, és a törlesztés határidőjének (Szent Mihály ünnepe) elmulasztása esetére Sülyt kötötte le biztosítékkul, ám ez itteni kúriájára nem vonatkozott (*dempta sessione et curia suis nobilitaribus in eadem possessione Sywl adiacentibus, in quibus suam solitus est facere residenciam personalem*).⁴⁹ 1525-ben innen (*ex nostra possessione Sywl*) küldött levelet a pozsonyiaknak.⁵⁰

Acél első és rövid ideig tartó (talán 1505–1506) házasságából, amelyet Ohaji Bornemissza Bálint özvegyével, Klárával kötött,⁵¹ valószínűleg nem születtek gyermekei. Amint láthattuk, második felesége – Szentbalázsi Szele Antal (királyi kamarás) fia, Balázs özvegye –, Erzsébet 1514-ben gyereket szült Sülyön. Ekkor a forrás Acél fiát, Gábort és leányát, Annát említi. Abból kiindulva, hogy Anna és a később (1516 végén vagy 1517 elején) született Magdaléna nevű leánya⁵² 1544-ben Gábort bátyjuknak (*frater natu maior*) mondták,⁵³ az következik, hogy Anna született Sülyön 1514-ben. Természetesen nem zárható ki annak lehetősége sem, hogy Acél összes gyereke itt jött világra. Közülük csupán az említett három, 1526-ig többnyire kiskorúnak feltüntetett (*puer*, illetve *puella* jelzőkkel illetett) gyereke (Gábor, Anna és Magdaléna) élték öt túl, holott még három fiáról (András, Móric és János) és szintén három leányáról (Zsófia, Orsolya és Ilona) tudunk. Mindegyikük csak néhány hónapig tűnik fel a forrásokban,⁵⁴ ezért óvatosan meg merem kockáztatni, hogy Erzsébetnél

⁴⁸ SNA, HmBk Prot. V/1. 46.

⁴⁹ SNA, HmBk Prot. V/1. 94. Tegyük hozzá: ugyanazon év december 8-án (újabb?) 200 forintot vett kölcsön a prépostól, Sülyt ismét biztosítékkul lekötve, ezúttal azonban már nemesi telkére vonatkozó kitétel nélkül. Uo. 111–112.

⁵⁰ DF 241303.

⁵¹ SNA, HmBk Prot. V/1. 185–186. Bálint valószínűleg nem sokkal 1505 februárja előtt magtalanul meghalt (DF 273346.). Klára hozományként megkapta az ő birtokaiból a Bars (néha Nyitra) megyei Kisohajt, amelyet végrendeletében Acélra hagyott, aki – 1526. április 30-i elmondása szerint – körülbelül 20 évig (*quasi a viginti annis vel citra retrofluxis usque adhuc*) birtokolta azt (uo. Prot. V/2. 10–11.). Ezek alapján a házasság talán csak egy évig tartott.

⁵² 1517. január 29-én bukkan fel először a forrásokban. SNA, HmBk Prot. 214–216.

⁵³ SNA, HmBk Prot. VI. 213–214.

⁵⁴ András 1517. november 30-án és december 8-án (SNA, HmBk Prot. V/1. 111.), Móric 1519. június 1-e és 1520. április 2-a között (DL 60062., SNA, HmBk Prot. V/1. 322., 333. és 346.), János 1521. július 15-én (uo. 485.), Zsófia 1523. augusztus 21-e és 1524. június 28-a között (DL 23805., SNA,

a harmadik szülés után valamiféle egészségi rendellenesség alakulhatott ki, ami miatt többi gyermeke nem bizonyult életképesnek. Mindenesetre nagyon feltűnő ez a magas gyermekhalandóság egy olyan jómódú nemes családjában, mint amilyen Acél Istváné volt.

Az alapító-oklevél tartalma

A sülyi Szent Anna-kápolna (*ad honorem et sub vocabulo Sancte Anne matris Marie genitricis Dei*) alapítását megörökítő oklevél először az alapítás vallási megindoklását vázolja. Fontos kiemelni, hogy fogalmazása szerint 1521. július 30-ára a kápolna Acél költségén már felépült (*Stephanus Aczel de sua substancia et de suis facultatibus quandam unam capellam ... fundasset, erexisset et construxisset*). Sajnos az oklevél számos minket érdeklő szempontról nem tesz említést. Egyrészt nem árulja el, mikor kezdődött az építkezés, és Acél mekkora pénzüsszeget fordított rá, de véleményem szerint nyugodtan feltételezhetjük, hogy a munkálatok 1521 folyamán zajlottak. Forrásunk a kápolna méreteiről, valamint külső és belső megjelenéséről sem ír semmit. Az említett információk közlését egy középkori oklevéltől nem is várhatjuk el, annak elhallgatása azonban figyelemreméltó, hogy Acél választása miatt Szent Annára esett. Ezzel kapcsolatban azt feltételezem, hogy Acélt talán az 1510-es években a pozsonyi polgárok elitjéhez tartozó és 1520 körül a királyi udvarral is kapcsolatot tartó Voit Frigyes⁵⁵ ihlette, aki 1514 előtt a pozsonyi Szent Márton-templomban alapított kápolnát Szent Anna tiszteletére. Ők ketten bizalmas kapcsolatban álltak, amit – többek között – az is bizonyít, hogy Voit végrendeletének Acél volt az egyik kedvezményezettje.⁵⁶

A sülyi Szent Anna-kápolna a szentgyörgyúri Szent György-plébániatemplom⁵⁷ főkegyháza lett (*ad quam ecclesiam predicta villa*

HmBk Prot. V/1. 672. és 754.), Orsolya 1524. december 23-án és 1525. április 30-án (DL 39218., SNA, HmBk Prot. V/2. 119.), Ilona 1526. április 30-án (uo. 10.) szerepelnek a forrásokban. A felnőttkort tehát csak Gábor, Anna és Magdaléna élte meg (vö. uo. 656.)

⁵⁵ Életére és pályafutására lásd: Majorossy, 2008. 467–483. A Szent-Anna kápolnára lásd: C. Tóth Norbert: A pozsonyi társaskáptalan archontológiája 1204–1462. Bp., 2020. (Subsidia ad historiam medii aevii Hungariae inquirerendam, 12.) 18–19. (80. jz.)

⁵⁶ Das Preßburger Protocollum Testamentorum 1410(1427)–1529. Teil 2: 1487–1529. Hg. Majorossy, Judit, –Szende, Katalin. Wien, 2014 (Fontes iuris. Geschichtsquellen zum österreichischen Recht, 21/2.)

⁵⁷ Mára mind a falu (egykor Bács és Doborgaz szomszédságában fekvő, az esztergomi érsekség vajkai székéhez tartozó Szentgyörgyúr), mind a templom elpusztult, amelynek egykori helyét – Ipolyi Arnold szerint – 1851 körül egy kereszttel jelezték. Csiba Balázs: Cirkevná organizácia vo vybranej oblasti Žitného ostrova v stredoveku. In: *Medea*, 2013/2014. 98–100.

sew possessio Sywl iure parochiali pertinet illique subiacet), így valószínűleg az itteni mindenkori plébános a sülyi kápolnát – bár erről az oklevél nem számol be – a patrónus(ok) által választott, de neki alárendelt káplánra bízta. Acél örök időkre elrendelte, hogy a kápolnában minden kedden (*singulis feriis terciis ebdomadatim perpetuis temporibus*) misét kell tartani (*unam missam celebrare*) saját, felesége és utódai, valamint II. Ulászló és II. Lajos lelke üdvéért (*ob refrigerium anime*). Fontos kihangsúlyozni, hogy jelenlegi ismereteink szerint Acél az egyetlen olyan királyi kamarás vagy palotás, aki ilyen misealapítványt tett királyáért.⁵⁸ Ugyanitt hangzik el, hogy II. Ulászló adományozta neki Sülyt, ám a király és fia üdvéért való misézés szerintem nem a hála, hanem sokkal inkább a tisztelet jele. Amint már említettem, Acél mindvégig kitartott a Jagellók mellett, és ehhez a hűségén kívül más motivációra is szükség volt.

A kápolna anyagi biztonságát úgy igyekezett elérni (*tali dote providisset*), hogy mindenkori patrónusai és bármilyen jogállású személyek, akik Süly határain belül a Dunán malommal rendelkeznek (*in fluvio Danubii intra metas prefate sue possessionis Sywl decurrente molendina habentes et tenentes*), minden egyes malom után – kivéve az Acélnak mint földesúrnak járó éves ajándékokat (*demptis tamen muneribus veluti aucis et circulis sive tortis*) – egy forintnyi éves cenzust kell fizetnie a kápolnának, amit a szentgyörgyúri plébános a saját hasznára fordíthat (*percipere et in usus suos convertere haberet*) mindaddig, míg nem mulasztja el a fent említett misézést. Mulasztás esetén a patrónusok más papot választhatnak (*alios sacerdotes regulares sive seculares, quos maluerint, invenire, conducere et ordinare per illosque huiusmodi missas ebdomadales celebrari et perfici facere possint atque valeant*).

Összegzésképpen elmondhatjuk, hogy Erdőkereki Acél István valószínűleg 1504-ben szerezte meg Sánkfalvi Miklós pozsonyi préposttal közösen a Pozsony megyei Sülyt, de az egész falu csak 1508-ban került birtokába. Feltételezhetően még 1514 előtt úgy döntött, hogy itt rendezi be rezidenciáját, ugyanis második feleségével, Erzsébettel kötött házaságából született leánya, Anna már Sülyön jött világra. Ugyanazon év őszén Podmanicki János pozsonyi ispán meghalt, és új ispán, Bornemissza János budai várnagy az év utolsó előtti napján, december 30-án vette birtokba a várat. Bizonyára már ekkor kinevezte Acélt itteni várnaggyá, aki ettől kezdve egészen a mohácsi csatában bekövetkezett haláláig többnyire Pozsony megyében tartózkodott.

⁵⁸ Köszönöm az észrevételt Neumann Tibornak!

Valószínű, hogy sülyi kúriája családja állandó lakhelyéül szolgált, ráadásul a faluban 1521-ben Szent Anna tiszteletére kápolnát építtetett.

FÜGGELÉK

Az oklevél fogalmazványa: SNA, HmBk Prot. V/1. 492–493. A bejegyzés címe: *Fundacio capelle Sancte Anne de Sywl in comitatu Poseniensi.*

Capitulum ecclesie Poseniensis omnibus Christi fidelibus presentibus pariter et futuris presencium noticiam habituris salutem in omnium Salvatore. Ad universorum et singulorum tam presencium, quam futurorum noticiam harum serie volumus pervenire, quod egregius Stephanus Aczel dictus de Erdewskereky coram nobis personaliter constitutus sponte et libere confessus est in hunc modum, quomodo ipse in animo frequenter revolvisset, quod nos homines non sumus incole huius mundi, sed advene et peregrini neque ita in orbem terrarum venimus, ut in eo libeat consistere, sed in spiritu seminandum est et spiritu vita eterna metenda Deus omnium celestibus bonis terrena preposuit, propterea coli expetit et honorari ab homine tamquam pater et qui Deum honoraverit, hunc afficiet premio, ut sit in eternum beatus sitque apud Deum et cum Deo semper, cupiens itaque ipse Stephanus Aczel apprehendere vitam eternam ipsum creatorem omnium de sua substantia honorandum devovisset, ut cum filius hominis venerit in gloria patris sui cum angelis suis, reddens tunc unicuique secundum opera sua, iustis scilicet gratiam anime et corporis, aliis autem penam ex sua ineffabili misericordia mereatur, ad divinum animorum concilium cetumque proficisci et in simum patris eterni reverti, ideo ipse Stephanus Aczel de sua substantia et de suis facultatibus quandam unam capellam ad honorem et sub vocabulo Sancte Anne matris Marie genitricis Dei in villa sew possessione sua Sywl appellata in comitatu Poseniensi existenti et habita fundasset, erexisset et construxisset eamque tali dote providisset, quod tam ipse Stephanus Aczel, quam cuncti sui heredes et posteritates sed et alii sui successores quicumque, qui istic in predicta villa Sywl patroni et domini terrestres efficerentur, quam quippiam alii cuiuscumque status et condicionis homines in fluvio Danubii intra metas prefate sue possessionis Sywl decurrente molendina habentes et tenentes de singulis ipsorum molendinis singulum unum florenum Hungaricalem, censum scilicet annum consuetum, perpetuis futuris temporibus annuatim prefate capelle Sancte Anne dare et persolvere debeant et teneantur (demptis tamen munalibus, veluti ancis et circulis sive tortis ab huiusmodi molendinis sibi Stephano Aczel et suis heredibus atque successoribus universis, dominis scilicet temporalibus, annuatim debitis, que ipse Stephanus Aczel in recognitionem domini sibi ipsi

et suis heredibus atque posteritatibus successoribusque reservavit), quos quidem florenos annui census molendinorum rector et plebanus ecclesie parochialis Sancti Georgii martiris de Zenth Gyewrghwr pro tempore constitutus (ad quam ecclesiam predicta villa sew possessio Sywl iure parochiali pertinet illique subiacet) singulis annis integraliter percipere et in usus suos convertere haberet tali sub condicione et onere, quod ipse rector sive plebanus predictae ecclesie Sancti Georgii pro huiusmodi florenis sive censibus molendinariis a prefatis molendinis – ut prefertur – debitis et obvenientibus singulis feriis terciis ebdomadatum perpetuis temporibus in prefata capella Sancte Anne ob refrigerium anime quondam serenissimi principis domini Wladislai, Dei gracia regis Hungarie et Bohemie etc. (qui scilicet dominus Wladislaus rex predictam possessionem sew villam Sywl fidelissimis serviciis et gratuitis meritis ipsius Stephani Aczel exigentibus sibi Stephano Aczel et per ipsum suis heredibus et posteritatibus universis in perpetuum contulerit), necnon similiter serenissimi principis domini Ludovici, eadem Dei gracia dictorum regnorum Hungarie et Bohemie etc. moderni regis prefatique quondam domini Wladislai regis nati et successoris, domini nostri graciousissimi, corporis et anime salubritatem atque successum, prosperum scilicet ipsius Stephani Aczel, ac nobilis domine Elizabeth consortis eiusdem Stephani Aczel cunctorumque heredum et successorum eorundem animarum salutem^a unam missam celebrare debeat et teneatur, ubi autem rectores et plebani prefate ecclesie Sancti Georgii vel quippiam ipsorum onus celebrandi huiusmodi unius misse ebdomadatum in predicta capella Sancte Anne peragende in se assumptum nollent, non possent aut non curarent, vel in celebrando et perficiendo negligentes se redderent, extunc vitrici eiusdem capelle Sancte Anne pro tempore constituti cum predictis florenis sive censibus molendinorum ad hoc modo premissis deputatis alios sacerdotes regulares sive seculares, quos maluerint, invenire, conducere et ordinare per illosque huiusmodi missas ebdomadales celebrari et perfici facere possint atque valeant repugnacionibus et contradiccionibus prefatorum rectorum sew plebanorum non assumptum et negligencium non obstantibus, ymmo prefatus Stephanus Aczel modo et ordine, quibus supra, predictam capellam Sancte Anne censibus molendinorum supra dictis dotavit, muneralia reservavit, celebracionem missarum ebdomadatum ordinavit coram nobis imprecacione huiusmodi per ipsum Stephanum Aczel pro stabilitate presentis sue ordinacionis et disposicionis superaddita, quod quicumque suorum heredum, posteritatum atque successorum vel quippiam aliorum patronorum dominorumque terrestrium prefatam villam Sywl possidencium et tenencium premisse sue ordinacioni et disposicioni quocumque modo contravenire eamque infringere aut revocare vel in aliquo perturbare

presumpneret et atemptaret, extunc talis infringens et revocans atque perturbans malediccionem Dei omnipotentis et beatissime Marie virginis ac Sancte Anne matris eiusdem Marie, in cuius honorem ipsa capella existit fundata, incurrat et ulcionem divinam non evadat. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes litteras nostras privilegiales pendentis et autentici sigilli nostri munimine roboratas superinde duximus concedendas. Datum feria tertia^b proxima ante festum ad vincula Beati Petri apostoli anno Domini 1521.

^a Tévesen *salute*. ^b Javítva *quinta*-ról.